

"אכלנו אותה": פונקציות ומשמעויות של אוכל בת-תרבות הכלא¹

מורן דודיאן* ופרופסור תומר עינת**

מבוא

ספרות קרימינולוגית ופנולוגית עשירה חושפת את הדרכים והאסטרטגיות הלא-פורמאליות, ולעתים שכיחות ה'לא-חוקיות', המסייעות לאסירים להתמודד עם חווית הכליאה בבית הסוהר, לשמור על גאוותם, כבודם ובריאותם הפיזית והנפשית ולרכוש שליטה (Control) וכוח (Power).² שניים מהאמצעים המרכזיים בהם עושים אסירים שימוש לצורך רכישה ושימור של שליטה וכוח בת-תרבות הכלא הם בעלות על סחורות ומוצרים (Goods) - חלקם חוקיים, כמו סיגריות ומוצרי קנטינה, וחלקם לא חוקיים, דוגמת סמים ואלכוהול וסחר בהם.³ מחקרים אשר ניתחו את הפונקציות והתפקידים הפסיכולוגיים והחברתיים המרכזיים אותם משרת סחר לא חוקי זה ("כלכלה חשאית") בת-תרבות הכלא, מצביעים על יכולתו לסייע לאסירים ברכישת שליטה וכוח בחייהם בכלא ובחיי אסירים אחרים, ובהעצמת תפיסתם העצמית ואופן תפיסתם על-ידי אחרים.⁴

על אף קיומה של ספרות מחקרית יחסית עשירה בתחום זה, ניכר שקיימת דלות מחקרית בכל הנוגע למקומו, לתפקידיו ולמשמעויותיו של האוכל בת-תרבות הכלא. חסר זה נראה מפתיע נוכח קיומה של ספרות אקדמית ענפה הדנה במגוון משמעויותיו ותפקידיו של האוכל בתרבויות ובתתי תרבויות רבות אחרות.⁵

מעט המחקרים שעסקו באוכל במסגרות בית-כלאיות, התמקדו בשלושה תחומי עניין:

- (א) שימוש באוכל ככלי להבעת התנגדות ממשית וסימבולית לרשויות הכליאה מצד אוכלוסיית הכלואים.
- (ב) שימוש באוכל ככלי להנצחת כוחה העודף של רשות הכליאה על-פני אוכלוסיית האסירים.
- (ג) פונקציות ותפקידים של אוכל ביחסי-הגומלין המתקיימים בין אסירים.⁶

המחקר הנוכחי מבקש להרחיב את הספרות האקדמית העוסקת בתפקידים ובפונקציות התרבותיות, החברתיות והפסיכו-חברתיות שיש לאוכל ולתזונה בכלא, ובדרכי הפעולה הננקטות על-ידי הכלואים

ועל-ידי מערכת הכליאה לצורך יישומם. המחקר מבוסס על ראיונות עם אסירים ברישיון (אסירים אשר שוחררו בשחרור מוקדם) ועל האופן בו הם חוו, באופן סובייקטיבי, את משמעויותיו ותפקידיו של האוכל בחיי הכלא. באופן ספציפי, מנסה המחקר לענות על שתי שאלות מרכזיות:

- א. כיצד חוו אסירים ברישיון את השימוש שעושה שב"ס באוכל כדי להשיג את מטרות הכליאה?
 - ב. כיצד חוו אסירים ברישיון את תפקיד המזון בת-תרבות הכלא וביחסי הגומלין המתפתחים בינם לבין אסירים אחרים?
- לצד התרומה המחקרית והתיאורטית של מחקר זה, ממצאי המחקר עשויים לתרום להגברת מודעותן של רשויות כליאה לדרכי השימוש, החיוביות והשליליות, הנעשות על-ידן ועל-ידי החוסים בהן באוכל, ולסייע בפיתוח אסטרטגיות המעודדות שימוש חיובי וקונסטרוקטיבי בו.

סקירת ספרות

בית הסוהר הוא מוסד כוללני שמטרתו להרחיק מהחברה אנשים אשר עברו על החוק ולהענישם בתנאי שליטה ופיקוח שונים.⁷ לטענת הסוציולוג ארווינג גופמן, מערכות כליאה רבות נוטות לעצב מדיניות ניהולית המושתתת על שליטה מוחלטת בזמנו, במרחבו ובתנועתו של האסיר והגורמת, מצידה, לפגיעה בזיהויו, בזדהותו ובעצמיותו.⁸ בתוך כך, נוצרת תת-תרבות המאפיינת את אוכלוסיית הכלואים, המאפשרת להם להתמודד עם תקופת המאסר, והמעצבת את יחסי הגומלין בינם לבין סגל בית הסוהר ובינם לבין עצמם.⁹ מחקרים מצאו ששלוש המטרות המרכזיות של תת-התרבות בבית הכלא הן הגנה מפני כאבי המאסר, הקלה בתחושת הדחייה החברתית והעלאת הכבוד העצמי.¹⁰ בתת-תרבות זו, המזון מהווה פקטור משמעותי. מנהגים וטקסים בתחום המזון ואופני צריכתו מהווים אירועים חברתיים-תרבותיים הקושרים בין הפרטים המקיימים אותם לבין הנורמות והערכים המאפיינים את החברות בהן הם חיים והמעצבים את זהותם וזיהויים התרבותיים.¹¹ מחד-גיסא, מזון וטקסי אכילה משותפים בהם האסירים אוכלים יחדיו

* המחלקה לקרימינולוגיה אוניברסיטת בר אילן.

** המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.

1 המאמר הוא עיבוד למאמר מלא יותר שפורסם ב- European Journal of Criminology (2018) DOI:10.1177/1477370818769258
2 BEN CREWE, THE PRISONER SOCIETY: POWER, ADAPTATION AND SOCIAL LIFE IN AN ENGLISH PRISON (Oxford: Oxford University Press, 2009) (להלן: THE PRISONER SOCIETY);

3 Tamara Walsh, *Is Corrections Correcting? An Examination of Prisoner Rehabilitation Policy and Practice in Queensland*, 39 AUST. AND N. ZEAL. J. CRIMINOLOGY 109 (2006); David Skarbe, *Prison Gangs, Norms, and Organizations*, 82(1) J. OF EC. BEHAVIOR AND ORGANIZATION 96 (2012); Craig Haney, *The Wages of Prison Overcrowding: Harmful Psychological Consequences and Dysfunctional Correctional Reactions*, 22 J. L. AND POL. 265 (2006); Susie Hulley, Alison Liebling & Ben Crewe, *Respect in Prison: Prisoners' Experiences of Respect in Public and Private Sector Prisons*, 12 CRIMINOLOGY AND CRIM. JUS. 3 (2011); Ben Crewe, *Depth, Weight, Tightness: Revisiting the Pains of Imprisonment*, 13(5) PUNISHMENT AND SOC. 509 (2011) (להלן: *Depth, Weight, Tightness*);

- הן ברמה הקונקרטית והן ברמה הסימבולית; מיעוטן, רואות בחויית האכילה בכלא חוויה חיובית. לאור כך, הוסק כי תפיסות שליליות של המזון ושל חויית האכילה בכלא עשויות לפגום בהליכי הטיפול והשיקום של אסירות בכלא ולאחר שחרורן, ולחילופין, שתפיסות או חויית חיוביות של אוכל ושל חויית אכילה, ומערכת הסעדה יעילה ונעימה יותר, עשויות לשפר את חויית הכליאה ולקדם את הליכי הטיפול והשיקום של אסירות במסגרת הכלא ולאחר השחרור.¹⁸

לצד אופני תפיסת האוכל שנדונו במחקרים המוזכרים לעיל, מחקרים אחרים בחנו את תיעול המזון לכדי סחר חליפין, התהוות יחסי-גומלין בין אסירים והשגת שליטה בתת-תרבות הכלא. באחד המחקרים נבחנו הפונקציות התקשורתיות של מזון בבית הסוהר, ונמצא כי האוכל בכלא מהווה כלי לשיפור יכולת ניהול דו-שיח בין אסירים, ודרך סימבולית להבעת כבוד מצדם לחברי תרבויות ותתי-תרבויות שונות.¹⁹ בנוסף, מחקר אתנוגרפי שהתמקד בסחר בסמים בכלא, מצא שסחר מסוג זה מאפשר לאסירים העוסקים בו לקנות, באופן בלתי חוקי, מגוון מוצרים מבוקשים ולשחד אסירים ואנשי סגל העובדים במטבח הכלא לספק להם אוכל בכמות ובאיכות העולות על אלו המוקצבות באופן פורמאלי.²⁰

מטרתו של מחקר זה, כאמור לעיל, היא לנתח את האופן בו אסירים תופסים את מזון ואת שימושו בכלא, ולבחון כיצד ניתן לעשות בו שימוש חיובי (חזל) לשם שיפור איכות חייהם במהלך המאסר וכנגזרת אפשרית מכך - לסייע בשיקומם.

מתודולוגיה

משתתפי המחקר

המחקר הנוכחי, אשר נערך על-פי כללי המחקר האיכותני, מתבסס על ראיונות שבוצעו עם אסירים משוחררים על תנאי. המחקר נערך בין השנים 2014-2015, וכלל עשרים אסירים ברישיון בגילאי 30-37, שהיו כלאים בישראל לתקופה של שנתיים לפחות, בשלושה בתי כלא שונים ברמת ביטחון מירבית, וששחררו בין חודש לשלושה חודשים טרם תחילת המחקר. הקריטריון של כליאה במשך שנתיים או יותר נקבע נוכח ההכרה האקדמית שהבנה מוכללת של חיי-כלא קשורה, בין היתר, בתקופת כליאה ממושכת יחסית.²¹ מאחר שמזון וטקסי אכילה זוכים למשמעויות שונות בהקשרים דתיים ותרבותיים שונים,²² ובהתחשב בחלוקה הדתית של האסירים הפליליים בבתי הכלא הישראליים (57% יהודים ו-43% מוסלמים),²³ מכלל משתתפי המחקר הם יהודים ותשעה הם מוסלמים.

ומבשלים זה עבור זה, מעבירים מסרים של חיבה וחמימות ולעתים, תשוקה ואהבה הדדית.²² כמו כן, טקסים אלו והמזון הנאכל בהם מסמלים מסורות, חגים והפסקות בשגרת היום לשם בילוי חברתי.²³ במילים אחרות, "אוכל קשור בצורה סמלית עם רגשות. הוא מלא משמעות ומפתח משמעות דרך מסורת וטקס, נוסטלגיה וזיכרון".²⁴ מאידך-גיסא, האוכל מסמל ונתפס בעיני רבים מהכלואים באופן שלילי, בין אם כאלמנט ענישתי ובין אם ככלי פונקציונאלי המביע את מחאתם. בהתאם, ובהתייחס למחקר הנוכחי, נראה שהפונקציות והמשמעויות השונות הניתנות לאוכל בתת-תרבות הכלא והשימושים השונים הנעשים בו במסגרתה, משקפים הן את זהותה ומאפייניה והן את הנורמות והערכים המרכזיים המייחדים את חבריה.

מחקרים שונים בדקו את השימושים השונים הנעשים באוכל על ידי רשויות הכליאה ואוכלוסיית הכלואים,²⁵ את מגוון הפעילויות הנסותרות והחוקיות-למחצה או הלא-חוקיות הננקטות על-ידי עצירים ואסירים בתאיהם לשם הכנת אוכל חלופי לזה המוגש להם על-ידי רשויות הכלא, ואת הגורמים המרכזיים העומדים בבסיס סלידתם מהאוכל המוגש בכלא.²⁶ ככלל, מחקרים אלו מצאו שעצירים ואסירים תופסים את האוכל המוגש להם בכלא ככלי מרכזי לשלילת זהותם, להכחשת מעמדם כבני-אדם בעלי יכולת מושכלת ועצמאית לקבל החלטות ובחירות אישיות ולמיקומם בשולי החברה. בהתאם, הפעילויות הלא-חוקיות הננקטות על-ידם בהכנת אוכל בתאי המאסר והמעצר, מהוות, לדידם, ביטוי סימבולי להתנגדות לרשות הכליאה וכוחה העודף, ודרך יעילה להשבה ושימור של הזהות האישית והתרבותית האבודה שלהם.

מחקר אשר בחן את מדיניות ההסעדה של מערכת הכליאה הקנדית, מצא שהנהלת הכלא קובעת את מועדי הגשת הארוחות לאסירים, מיקום אזורי האכילה בכלא וצורת הלבוש הנדרשת מהאסירים במהלך הארוחות בהתאם לצרכיה הניהוליים, וכן, לשם העצמת כוחה ושליטתה בהם. האסירים, מצדם, עושים שימוש במגוון מניפולציות המשקפות ומביעות התנגדות למצב-דברים זה, וכוללות הימנעות מצפייה בפרסומות טלוויזיוניות המציגות סוגי מזון אטרקטיביים שאינם זמינים בתוך כותלי הכלא, התרסה גלויה (ושקרית) כנגד רשויות הכליאה בכל הנוגע להיות האוכל מזוהם, גניבת אוכל ממטבח הכלא, ניהול "שוק שחור" של מוצרי מזון והכנה עצמית ובלתי-חוקית של מאכלים.²⁷

מחקר נוסף ביקש לבחון נרטיבים של אסירות ביחס לאוכל בכלא ולמחמדים הענישתיים של הכליאה. נמצא שמרבית האסירות תופסות את השימוש שעושות רשויות הכליאה באוכל באופן שלילי, ככלי ענישתי

Claire Lawrence & Kathryn Andrews, *The Influence of Perceived Prison Crowding on Male Prisoners' Perception of Aggressive Events*, 30 AGGRESSIVE BEHAVIOR 273 (2004).

Anthony Constantinou, Mark Freestone, William Marsh, & Jeremy Coid, *Risk Assessment and Risk Management of Violent Reoffending Among Prisoners*, 42(21) EXPERT SYSTEMS WITH APPLICATIONS 7511 (2015); Krisitian Mjaland, 'A Culture of Sharing': *Drug Exchange in a Norwegian Prison*, 16(3) PUNISHMENT AND SOCIETY 336 (2014).

Rose Ricciardelli, *An Examination of the Prisoner Code in Canadian Penitentiaries*, 37(2) J. CRIM. AND J. 234 (2014).
CHRISTOPHER COLLINS, *FOOD AND PERFORMANCE IN THE PRISON SYSTEM* (PhD Thesis, Southern Illinois University, Carbondale, USA, 2009) (להלן: COLLINS).

(Godderis: להלן: Godderis), *Dining in: The Symbolic Power of Food in Prison*, 45(3) HOWARD J. OF CRIM. AND JUS. 255 (2006);
Thomas Ugelvik, *The Hidden Food: Mealtime Resistance and Identity Work in a Norwegian Prison*, 13(1) *Punishment and Society* 47 (2011) (להלן: Ugelvik).

ROBERT JOHNSON, *HARD TIME: UNDERSTANDING AND REFORMING THE PRISON* (Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company, 1996) 7

כלל משתתפי המחקר גרו במהלך תקופת המחקר בהוסטל קהילתי, בכפוף לתכנית שיקום שנקבעה עבורם על-ידי ועדת שחרורים.

כלי המחקר

במחקר הנוכחי נעשה שימוש בראיון עומק חצי-מובנה.²⁴ הראיונות, שהתבצעו על סמך מדריך ריאיון, כללו 12 שאלות אשר התמקדו בארבעה נושאים: (1) כמות ואיכות האוכל המוגש בשב"ס; (2) הרגלי אכילה ובישול; (3) התפקידים והשימושים השונים של אוכל בקרב אסירים; (4) השימושים השונים באוכל שנעשים על ידי שב"ס. כל הראיונות נערכו על ידי אותו חוקר, על-מנת להבטיח עקביות.

הליך המחקר

ראיונות המחקר התקיימו במרכז "התחלה חדשה", מרכז פרטי לאבחון וטיפול באוכלוסיות עוברי-חוק. זאת, לאחר קבלת אישור לקיימם מטעם מנהלי המרכז וועדת האתיקה של המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת "בר אילן". כלל משתתפי המחקר קיבלו מידע על מטרתו הכללית ונשאלו לגבי רצונם לקחת בו חלק. זאת, תוך הבטחה שהנתונים יישמרו, יעובדו ויפורסמו תוך שמירה על אנונימיות מלאה. בהתאם לכך, שמותיהם של המשתתפים שוננו במחקר זה. במהלך ארבעת החודשים העוקבים, התקיימו כ-40 שעות של ראיונות חצי-מובנים עם 20 משתתפים. ראוי לציין כי בתחילה, 24 אסירים ברישיון הביעו רצון לקחת חלק במחקר, אולם לבסוף ארבעה מועמדים לא הגיעו לראיונות שנקבעו להם, מסיבות שאינן ידועות.

ניתוח הראיונות

הראיונות תומללו ונותחו באופן תמטי.²⁵

מגבלות המחקר

למחקר זה שתי מגבלות עיקריות: הראשונה מתייחסת לתקופת הנתונים אשר נאספו באמצעות ראיונות איכותניים חצי-מובנים. מחקרים שונים הצביעו על כך ששימוש בראיונות מסוג זה עלול להוביל לדיווח יתר או, לחילופין, לדיווח חסר מצד משתתפי המחקר ולהעמיד בסיומן שאלה, כתוצאה מכך, את מהימנות הממצאים.²⁶ לפיכך, יתכן ששימוש בטכניקות איסוף נתונים מתוחכמות אחרות כגון תצפית אתנוגרפית ודיווחים עצמיים כתובים, עשויים היו להצביע על ממצאים נוספים או מפורטים יותר, אשר לא הושגו במחקר זה. מגבלה נוספת של המחקר מתייחסת לגודל המדגם. המחקר בחן ב-20 אסירים משוחררים שהיו כלואים לתקופה של שנתיים ויותר

במתקני כליאה ברמת ביטחון מקסימאלית. בהתאם, איננו יכולים להיות בטוחים שדבריהם של משתתפי המחקר בנוגע למשמעויות של האוכל בתת-תרבות הכלא ולאופני השימוש בו על-ידי שב"ס ועל-ידי אוכלוסיית הכלואים, משקפים ומייצגים את עמדותיהם של שאר אוכלוסיית האסירים הפליליים במדינת ישראל. מדגם גדול יותר ומחקרים במוסדות תקון (Corrections) נוספים יכולים בעתיד לעבות את הממצאים ולספק תמונה מלאה יותר.

ממצאים

ניתוח ממצאי המחקר מצביע על קיומן של שתי קטגוריות-תוכן מרכזיות: שימוש במזון ככלי לחיזוק המשמעת והשליטה של שירות בתי הסוהר באוכלוסיית הכלואים;
1. שימוש במזון ככלי לחיזוק המשמעת והשליטה של שירות בתי הסוהר באוכלוסיית הכלואים;
2. משמעויות האוכל ואופני ניהולו בעיני אסירים.

שימוש במזון ככלי לחיזוק המשמעת והשליטה של שב"ס באוכלוסיית האסירים

שירות בתי הסוהר בישראל מחויב למלא את צרכיהם הבסיסיים של האסירים ולשפר את תנאי המחיה בכלא. אחד התחומים המרכזיים הכלולים במחויבות זו הוא תחום ההסעדה. החל משנת 2008, ככל הנראה כתגובה לדוח שנתי של הסניגוריה הציבורית בדבר תנאי כליאה לשנת 2008,²⁷ הוחלט בשב"ס לשפר את איכות המזון המוגש לאסירים במתקני הכליאה. בעקבות החלטה זו, נבנו "לוחות מזון" חדשים המיועדים לתת מענה ראוי ומתאים למגוון הדרישות הקולינריות של אוכלוסיית הכלואים תוך התמקדות במצבם הבריאותי, דתם, תפיסות עולמם, תרבותם, גילם ומגדרם.²⁸ כל זאת, בכפוף להנחיות ולדרישות של משרד הבריאות.²⁹ על אף יישומו של מהלך זה, ולצד מחויבות שב"ס למלא את צרכיהם הבסיסיים של האסירים ולשפר את תנאי מחייתם בכלא, מצביעים משתתפי המחקר על דלות רבה במוצרי מזון בכלא - הן בכמות והן באיכות:

לפעמים היה חסר לחם. אני אומר לך, לפעמים לא היה לחם בבית סוהר. ולפעמים היה חסר ירקות - בצל, גזר, תפוח אדמה. את יודעת איזה בלגן היה. מכות היה על האוכל. (חמודי)

בגלל איכות האוכל אנשים לוקחים את האוכל הזה ומשפרים אותו, מבשלים אותו, כי האוכל עצמו הוא די בלתי אכיל. די בלתי אכיל. (סשה)

8 ארוינג גופמן "היחיד והסדר החברתי" המאפיינים של מוסדות כוללניים 230-262 (ד. רוט-הלר ונ. נוה עורכים, 1993).

9 חנית לרנאו **עבריינות ואכיפת חוק** 256-259 (פרדס, 2016).

JEFFERY IAN ROSS & STEPHEN C. RICHARDS, BEHIND BARS: SURVIVING PRISON (Indianapolis: Alpha, 2002); Marek M. Kaminski, *Games Prisoners Play: Allocation of Social Roles in a Total Institution*, 15(2) RATIONALITY AND SOC., 188 (2003); Ben Crewe, *Prison Drug Dealing and the Ethnographic Lens* (להלן: *Dealing and the Ethnographic Lens*, 45(4) HOWARD J., 347 (2006).

PAUL FIELDHOUSE, FOOD AND NUTRITION: CUSTOMS AND CULTURE (2nd edition., Dordrecht: Springer Science + Business Media, 2013); 11 Kumari Seema & Sahu Chaturbhuj, *Food Habits and its Socio-Cultural Values Among the Tribals of Jharkhand and Hindus of Bihar*, 9(1) THE ASIAN MAN - AN INT'L J. 87-91 (2015).

Godderis 12, Ugelvik 6, לעיל ה"ש 6.

13 Catrin Smith, *Punishment and pleasure: Women, Food and the Imprisoned Body*, 50 SOCIOLOGICAL REV. 197 (2002)

14 Kaitlyn De Graaf & Jennifer Kilty, *You Are What You Eat: Exploring the Relationship Between Women, Food, and Incarceration*, 18(1) PUNISHMENT AND SOC. 27 (2016)

לתוך הבור זה מוציא הרבה תסכולים. (אבי)

זווית מעניינת נוספת המתייחסת לשימוש שעושה שב"ס באוכל - לתפיסת האסירים ברישיון שלקחו חלק במחקר זה - נוגעת בניצולו ככלי ענישתי או, לחילופין, ככלי פיזיו. שימוש זה מוצא את ביטויו בשני אופנים: (א) איסור בישול של אוכל באופן עצמאי בתאים וענישת אסירים הבוחרים לבשל בתאם באמצעים מאולתרים; (ב) התייחסות לרכישת מזון בקנטינה כטובת הנאה הניתנת לשלילה בעקבות הפרת נהלי בית הסוהר,³³ ומנגד, תמרוץ אסירים העובדים במטבחי הסגל או בחלוקת מזון באגפי הכלא באמצעות מתן תוספת משמעותית של מזון איכותי.

בהתייחס לדרך הראשונה - שב"ס אינו מתיר לאסירים לבשל בתאים ומשום-כך גם אינו מספק להם ציוד בישול ייעודי. איסור בישול זה מאפשר לשב"ס לחמש את זכותו להעניש את אלו שבוחרים לבשל באופן מחתרתי ומאולתר בתאם ובד-בבד, מגביל את יכולתם של האסירים לטייב את איכות המזון המוגש להם בכלא ולשפר בכך, במעט, את איכות חייהם:

בצלמון והדרים מבשלים בקומקומים; אין פלטות. אסור לבשל בקומקום אבל אי אפשר לאכול כל היום רק מקופסאות שימורים. בא לך לאכול משהו שהוא בישול. אתה יכול לבשל אותו, כל דבר. (מוסא)

יש אנשים שמסכנים את החיים שלהם ומבשלים בקומקומים; אין פלטות. אסור לבשל בקומקום אבל בא לך לאכול משהו מבושל. ואם תופסים אותם מבשלים ככה, מענישים אותם. (חאלד)

בהתייחס לדרך השנייה - שב"ס מאפשר לאוכלוסיית האסירים והעצורים הכלואים בכל מתקניו לרכוש בכספם הפרטי מגוון יחסית עשיר של מוצרי מזון בקנטינה. יש לציין כי רכישת מוצרי מזון בקנטינה אינה נתפסת כפינוק, אלא כהשלמת סל מזון בסיסי, המאפשרת לאסירים להעשיר את התפריט היומי במוצרי מזון החשובים לבריאות. שלילת אפשרות זו, תהיה הסיבה לה אשר תהיה, נחווית על-ידי האסירים והעצורים כפגיעה קשה באיכות חייהם וכביטוי מוחשי וכואב לעוצמת השליטה של מערכת הכליאה, הנקטת גם ביחס לאירועים קלי ערך:³⁴ שב"ס מעניש דרך האוכל. כשהוא שולל קנטינות הוא יודע שלאסיר לא יהיה מה לאכול, כי מי נוגע באוכל שלהם? (יעקב)

דלות המזון זוכה, לטענת משתתפי המחקר, למשנה תוקף, נוכח כמותם ואיכותם העשירה של מוצרי המזון המוגשים לאנשי הסגל: האוכל המוגש לסגל זה רמה אחת מעל [...] עצם זה שיש הפרדה בין אוכל סגל ואוכל אסירים זה כבר עניין בפני עצמו. אנחנו פחות בני אדם ממכם? (סשה)

אנשים שעובדים במטבח סגל חוזרים לאגף ומספרים מה הולך שם ומספרים שזה הבדל שמים וארץ. (אבי)

לתפיסת משתתפי המחקר, מדיניות הסעדה לקויה זו, מוצאת את ביטויה גם ביחס לקביעת זמני ההגשה של האוכל. לטענתם, זמנים אלו כפופים לשיקולי נוחות ארגונית ומתעלמים מהרצונות ומההעדפות של הכלואים:³⁰

בצלמון צריכים לחלק ארוחת בוקר בשש וחצי בבוקר. הם מתחילים בשש ומקסימום בשש ורבע הם סיימו. אף אחד לא בודק את זה. מי שפספס, זה רובם, זהו, הלך ארוחת בוקר. (אבי)

הפסקת האוכל היא בין 12:00-13:00 ובזמן הזה צריך להאכיל את כל האסירים. עומדים בתור והם מקפידים להכניס 10 ולא יותר. באים, לוקחים מגש ועומדים בתור, ואז הם נותנים רק כמה שניות אם אתה רוצה לבקש תוספת לפני שמכניסים אחרים, דוחפים אותך ויאללה זהו. (סשה)

היבט נוסף הנוגע בזמני הגשת האוכל בכלא הינו חוסר העקביות והסדירות שלהם. מרבית בני האדם אוכלים בזמני אכילה מדויקים שנקבעו עבורם על-ידי הארגון או התרבות אליהם הם שייכים.³¹ זמנים אלו, הינם בעלי חשיבות רבה לסועדים, נוכח יכולתם לסייע להם בחלוקת סדר היום לפרקי זמן קבועים וארגונו באופן משמעותי.³² בניגוד לכך, בחלק מהפעמים, חלוקת המזון בכלא מתרחשת בזמנים לא קבועים ולא מדויקים, דבר המוביל לתסכול רב בקרב האסירים ולקושי בניהול סדר יומם:

יום שארוחת צהריים הגיעה ב- 15:00 במקום ב- 12:00; באגף כולם דיברו על העיכוב הזה ואנשים יצאו מדעתם. זה יצר הרבה רעש'. לאסירים יש סדר יום ואי אפשר לשנות להם את זה. (סשה)

לא מגיע תמיד האוכל בזמן. זה היה מוציא מהאסירים את העצבים. לפי הזמנים של האוכל אתה מתנהל. זה כמו אויר לנשימה. אם לא מגיע האוכל אז מה נעשה? כולם נופלים

Amy Smoyer & Giza Lopes, *Hungry on the Inside: Prison Food as Concrete and Symbolic Punishment in a Women's Prison*, 19(2) 15
 Rod Earle & Coretta Phillips, *De Graaf*, 6; לעיל ה"ש 14; Ugelvik, *Hungry on the Inside*: PUNISHMENT AND SOC. 240 (2017)
Digesting Men? Ethnicity, Gender and Food: Perspectives from a 'Prison Ethnography', 16(2) THEORETICAL CRIMINOLOGY 141 (2012)
 (להלן: *Digesting Men?*)
 16 Ugelvik, לעיל ה"ש 6.
 17 Godderis, לעיל ה"ש 6.
 18 *Hungry on the Inside*, לעיל ה"ש 15.
 19 COLLINS, לעיל ה"ש 5.
 20 *Prison Drug Dealing and the Ethnographic Lens*, לעיל ה"ש 10.
 21 Tomer Einat & Zohar Livnat, *Words, Values and Identities: The Israeli Argot (jargon) of Prisoners*, 6(1) ISRAELI STUDIES IN LANGUAGE AND SOC. 31 (2013); Ian O'Donell, *Prison Rape in Context*, 44(2) BRIT. J. CRIMINOLOGY 44(2) 241 (2004)
 22 *Digesting Men?*, לעיל ה"ש 15.

אסירים הפועלים בניגוד לנהלים הפורמאליים באמצעות שלילה של זכות הרכישה של מוצרי מזון בקנטינה ולחילופין, בפיצוי ובתגמול אסירים הפועלים באופן רצוי וחיובי (אסירים שנורמלו וששב"ס חפץ ביקרם) באמצעות אספקה עשירה של מוצרי מזון איכותיים.

משמעויות האוכל ואופני ניהולו בעיני אסירים
 לצד היותו של המזון מרכיב תזונתי בסיסי ויומיומי עבור כל אדם, הוא מהווה אלמנט פסיכולוגי, חברתי ותרבותי מרכזי במרבית החברות האנושיות, וכלי משמעותי להבטחת המשכיותן ולהנצחתן.³⁷ הרגלי אכילה וסוגי מזון משתנים בין מקומות ובין תרבויות,³⁸ ויחסי-גומלין הדדיים והדוקים מתקיימים בין האמצעים לפיתוח ולייצור מזון לבין מנהגים, מסורות, מחשבות ופילוסופיות הקשורים במרכיבו, בדרכי הייצור שלו ובאופני צריכתו.³⁹ בהתאם, בחירה, הכנה, ייצור, צריכה ועריכה של טקסי מזון מסוימים או, לחילופין, דחייה של מאכלים מסוימים, מהווים דרכי ביטוי עוצמתיות וייחודיות לצרכיה ולמאוזייה של תרבות נתונה.⁴⁰

המשמעות החברתית והתרבותית שאנו קושרים במזון נותרת גם בתוך הכלא. דבריהם של משתתפי המחקר מצביעים על תפקידו ומשמעותו של האוכל בתת-תרבות הכלא בשלוש זירות שונות: (א) עיצוב יחסי הגומלין בין אוכלוסיית הכלואים לבין סגל הכלא (ב) רכישה סטטוס או דחייה חברתית; (ג) אמצעי להעברת הזמן בכלא.

א. עיצוב יחסי הגומלין בין האסירים לבין סגל הכליאה

מערכת היחסים בין האסירים לבין סגל הכליאה מושפעת מאופי מוסד הכליאה וממאפייניו הייחודיים, ומשפיעה, מצדה, במישרין ובעקיפין, על מצבם הפיסי, הרגשי והנפשי של האסירים. עיצוב מערכת יחסי-גומלין זו, משפיע, בין היתר, על אופן תפיסתו של האסיר את המזון ואת שימושיו בידי סגל הכליאה.⁴¹ דבריהם של משתתפי המחקר הנוכחי מצביעים על כך שאחד הגורמים המרכזיים המשפיעים על יחסי הגומלין בין אוכלוסיית הכלואים לבין אנשי הסגל הוא (כאמור לעיל) דלות וחוסר איכות של האוכל המוגש בכלא. חלק מהמשתתפים התייחסו לאיכות הגרועה של האוכל בכלא במונחים של התעללות, ואף במונחים קיצוניים יותר, כגון "מוות":

האוכל של הבית סוהר זה לא טוב. יש דברים שמרגישים אותם שכמו התעללות, לא רוצים לתת לאסיר להרגיש כאילו להרגיש כמו הוא חי חופשי [...] חיים שמה לא קלים וגם לא זולים. (מוחמד)

יצאתי לאיזה טקס של יום הזיכרון. 700 כסאות היו שם ולקחתי שרפרף. שמתי אותו מתחת לרגל. עוד לא יצאתי באה קצינת מודיעין - 'מה אתה גונב כיסא'. לאיפה אני יכול לגנוב אותו? עשו לי על זה שלילת קנטינה. (אבי, אסיר קטוע רגל)

ביטוי נוסף לשימוש במזון ככלי להשגת משמעת בכלא הוא היותו תמרוץ עבור אסירים לעבוד. אסירים לא מעטים מועסקים במגוון תפקידים הקשורים בתחום ההסעדה בבית הכלא, ובהם בישול במטבחי הכלא, חלוקת מזון לאסירים אחרים ולאנשי הסגל וניקיון המטבח וחדרי ההסעדה.³⁵ לטענת רוב משתתפי המחקר, חלק לא מבוטל מאסירים אלה זוכים, בנוסף לתשלום הכספי הסטנדרטי אותו הם מקבלים על עבודתם,³⁶ בתוספת תשלום בצורה של אוכל רב ואיכותי:

הייתי מקבל 10 ש"ח ביום. פעם בשבוע היינו מקבלים גם שקית ירקות. אסיר חוליה [אחראי על חלוקת המזון] מקבל ירקות כמו עובד מטבח. שניהם מקבלים גם כסף וגם ירקות. (חאלד)

בוריס מחזק דברים אלו ומפרט:

מי שעובד יוצא עם שקית ירקות, כל שבוע איזה חמש קילו לעצמו, זה מגיע לו. לא משלמים הרבה כסף [...] שב"ס משתמשים באוכל כתגמול, כתמורה כי עובדי מטבח לא מקבלים משכורות. אנשים הולכים לעבוד שם בגלל שיש גישה לאוכל שם.

מדיניות לא פורמאלית זו של עידוד ותגמול אסירים העובדים במטבחי הכלא על-ידי מתן אוכל נוסף ואיכותי נתפסת, על-ידי משתתפי המחקר, כמתוכננת ומיועדת לשמר את המוטיבציה של האסירים העובדים המטבח.

למנהלי מטבח יש איזה אינטרס שהאסירים יאכלו טוב כדי שיעשו את העבודה טוב. (יואב)

אנחנו, טבחים, היינו מכינים לעצמנו, אוכלים ונהנים, מבסוטים, לא ביקשנו רשות כי אין מה לבקש. אף אחד לא היה אומר לנו 'לא'. (חמודי)

מבחינת דבריהם של משתתפי המחקר עולה כי שב"ס עושה באוכל, לשם הנצחת כוחו ונרמול האוכלוסייה החוסה במסגרתו. שימוש זה מוצא את ביטויו העיקרי באספקה לא מספקת ולא מספיקה של מוצרי מזון לאסירים, במניעת זכות הבישול וטיוב האוכל בתאים, בענישת

Moshe Bensimon, Tomer Einat & Avi Gilboa, *The Impact of Relaxing Music on Prisoners' Levels of Anxiety and Anger*, 59(4) INT'L J. OF OFFENDER THERAPY AND COMP. CRIMINOLOGY 406 (2015)
 UWE FLICK, AN INTRODUCTION TO QUALITATIVE RESEARCH (Edition 4, Los Angeles, Sage, 2009); Debbie White, Nelly Oelke & Steven Friesen, *Management of a Large Qualitative Data Set: Establishing Trustworthiness of the Data*, 11(3) INT'L J. OF QUALITATIVE METHODS 244 (2012); DAVID FETTERMAN, ETHNOGRAPHY: STEP-BY-STEP (3rd edition, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2010)
 DAVID SILVERMAN, DOING QUALITATIVE RESEARCH (4th edition, London: Sage 2013); Nahid Golafshani, *Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research*, 8(4) THE QUALITATIVE REPORT 597-607 (2003); Tracy JS, *Qualitative Quality: Eight 'Big Tent' Criteria for Excellent Qualitative Research*, 16(10) QUALITATIVE INQ. 837 (2010)
 Julie Kunselman, Richard Tewksbury, Robert Dumond & Doris Dumond, *Nonconsensual Sexual Behavior, In PRISON SEX: PRACTICE AND POLICY* 27 (C. Hensely ed., Boulder, CO: Rienner, 2002)
 27 הסינוגריה הציבורית **דוח פעילות 2008-2009** (2010).
 28 שירות בתי הסוהר **לוחות מזון לאסירים - נוהלי מינהל תמיכה לוגיסטית** (2011) (להלן: נוהלי מינהל תמיכה לוגיסטית).
 29 אתר משרד הבריאות, מזון ותזונה (להלן: משרד הבריאות מזון ותזונה).

שמגיע בצורה חתוכה] לא לוקחים. כולם. כל הבית סוהר. והצליחו. יש מלחמות שכן עוזר לעשות שביתה. שביתת רעב זה אחד האמצעים של אסירים שכל פעם עושה בלגן ורעש גדול. (בוריס)

פעם הביאו את הירקות מבושלים. האסירים עשו שביתת רעב. בא הקב"ט של הכלא והתחיל לדבר אתנו. אמרנו לו - אנחנו לא מקבלים. זה [ירקות טריים] הדבר היחיד שנותן לנו "לנשום אוויר" בבית הסוהר ואם אתם לא רוצים, תביאו קנטינה, אנחנו נקנה. בינתיים אנחנו לא אוכלים כלום. בסוף, בגלל השביתה אמרו [שב"ס] מחר יהיה לכם ירקות טריים, והחזירו את הירקות הטריים לכלא. (מוחמד)

במקביל, מתוך מוטיבציות דומות אך באמצעות שימוש בדינמיקה הפוכה לחלוטין, המכירה בכוח העודף של רשות הכליאה על-פני האסירים הכלואים בה, אסירים רבים המועסקים בתחום ההסעדה בכלא והאחראיים על הבישול וההגשה של אוכל לצניגי הסגל, חולקים עם האחרונים את בעיותיהם ומנסים ליצור בקרבם תחושות של אמפתיה ומוטיבציה לסייע להם:

אלה רוצים לתת לסוהרים שתי מנות בשביל שיתייחסו אליהם בצורה אחרת. יש אסיר מטבח שמבקש שידברו עברו עם הסגן; זה - המצב שלו לא טוב, ומבקש עזרה מנציגי הכלא [...] יעני, לכל דבר יש מחיר. (חמודי)

זה לא רשמי אבל מי שעובד מטבח סגל יש התייחסות אחרת [מצד הסגל]. אתה כל פעם באינטראקציה עם הסגל: הם רואים אותך, אתה מנסה להיות נחמד איתם וכשיש לך בעיה אתה יכול לפנות לסגל כל יום [...] מה שלאסירים אחרים אין (בוריס).

ב. רכישת סטטוס או דחייה חברתית

מיצבו (סטטוס) וכוחו של אסיר בתת-תרבות הכלא תלויים, בין היתר, בבעלותו על שירותים ועל טובות הנאה (Goods).⁴³ כלל זה תקף גם ביחס ליכולת ההחזקה של מוצרי מזון ולהשפעה על נגישות למזון: לחי שיש סטוקים של אוכל זה אומר משהו, זה סטאטוס, זה מעמד, זה כוח. (יעקב)

אנשים שאין להם אוכל בבית הסוהר צריכים "להתכופף" או "להוריד ראש" בשביל שישדרו. יש אנשים שיש להם

אתה הורג את האדם לאט, בעדינות וברכות. ארבעה בחדר מקבלים גבינה, גמבה אחת שצריכים לחלק אותה לארבע ועוד. אנשים נגמרים בכלא בגלל האוכל. התפיסה בעולם היא לרפא את המחלה של אלה שהגיעו לבית סוהר לא לרכא עוד יותר ולהוציא אזרח מדוכא וממורמר כי המערכת לא טיפלה בו בפנים [...] זה דברים שגורמים לך להרגיש עלוב שאתה נמצא במקום הזה ושהמקום הזה מתקיים ככה. (אבי)

מצב-דברים זה, והצורך האינהרנטי של האסירים להשיג שליטה מסוימת על חייהם בכלא ולהיאבק בכוח (Power) ובמרותו של סגל הכליאה,⁴² מובילים כלואים רבים לנקוט בשתי אסטרטגיות: (א) שליטה מעשית במדיניות חלוקת המזון לאסירים בכלא; (ב) איומים בשביתות רעב. בהתייחס לאסטרטגיה הראשונה - אסירים רבים המועסקים על-ידי שב"ס בתחום חלוקת המזון באגפי הכלא קובעים, דה-פקטו ובאופן הנראה כאוטונומי, את אופן חלוקת המזון לאוכלוסיית הכלואים:

אסירים מנצלים את הכוח שלהם אל מול המערכת [...] החוליה [אסירים האחראיים על חלוקת המזון בין התאים] משתמשת בכוח שלה מול הסוהרים. הרי אם לא הם, סוהר אמור לחלק את האוכל. אז הם [הסגל] מפנקים אותם [אסירי חוליה]. הסוהר שואל מאיפה אתה רוצה להתחיל, מלמעלה או מלמטה? הוא [אסיר חוליה] אומר מלמעלה כי יש לו חברים והוא כבר סידר מראש את הירקות הטובים ואת הכמות שיודע שתישאר (אבי).

הייתי אחראי במטבח הכלא. הייתי שם לכל אגף תוספת מעל 10 מנות [...] קראתי לאחראי מטעם הסגל והייתי אומר לו- תמלא לי שקית ירקות כאילו בשבילי. לוקח שקית ירקות ומחלק אותה. (חמודי)

בהתייחס לאסטרטגיה השנייה - אסירים רבים מאיימים לפתוח בשביתות רעב, או פותחים בהן בפועל, מתוך הנחה שסגל הכלא יעשה כל מאמץ על מנת למנוע תופעה זו, ויענה על חלק משמעותי מדרשותיהם לשם כך. היענות מעין זו מעידה, בעיני הכלואים, על חולשתה היחסית של מערכת הכליאה ועל יכולתם המעשית להשפיע על אופן התנהלותה:

האסירים משתמשים באוכל כדי להשיג דברים משב"ס. בתקופה מסוימת עשו שביתות רעב: מה שחתוך [מזון

Godderis, לעיל ה"ש 6; Ugelvik, לעיל ה"ש 6.
 31. Eviatar Zerubavel, *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1981)
 32. Ashby Walker, *In the Absence of Food: A Case of Rhythmic Loss and Spoiled Identity for Patients with Percutaneous Endoscopic*
Gastronomy Feeding Tubes, 8(2) *FOOD, CULT. AND SOC* 161 (2005). (להלן: Walker).
 33. פקני"צ 04.17.00 "הענקת טובות הנאה ושיליתן".
 34. Ugelvik, לעיל ה"ש 6.
 35. עידו זיידסקו ודורו ולק *תעסוקת אסירים ככלי שיקומי* (יחידת המחקר של שירות בתי הסוהר, 2011).
 36. יש לציין כי התגמול הכספי אותו מקבל האסיר על עבודתו בבית הסוהר נע בין 5.5 ש"ח ל-22 ש"ח. זאת, לעומת אסירים העובדים במפעלים, המקבלים תגמול כספי גבוה יותר. שירות בתי הסוהר, כללים בדבר תעסוקת אסירים בבתי הסוהר ומוחץ להם, וראו פקני"צ 04.62.00 "כללים בדבר תעסוקת אסירים בבתי סוהר ומוחץ להם".
 37. Carole Counihan & Steven Kaplan, *Food and Gender: Identity and Power* (Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 1998); Walker, לעיל ה"ש 32.
 38. Goujun Zeng, Yongqiu Zhao & Shuzhi Sun, *Sustainable Development Mechanism of Food Culture's Translocal Production Based on*
Authenticity, 6 *SUSTAINABILITY* 7030 (2014). (להלן: Zeng).

על-בסיס עקרונות של קולקטיביזם ושיתופיות.⁴⁷ עקרונות השוק החופשי, המעודדים תחרותיות כלכלית בין מספר גופים עסקיים, מקבלים ביטוי בדברי האסירים:

כל שקית ירקות הייתה עולה שלוש חפיסות סיגריה. פעם החלטתי שצריך לשבור את השוק ועשינו קטע. אמרתי לכל מי שקונה שקיות ירקות שלא ישלם שלוש קופסאות, שניתן רק שניים. יום יומיים הם לא ימכרו, בסוף לא תהיה להם ברירה והם יסכימו ששקית תעלה רק שתי קופסאות. אני בעצם הייתי עושה להם טובה, כי כסף לסיגריות בקנטינה לא היה להם. (יעקב)

לחילופין, אסירים אחרים מתייחסים לעקרונות הקולקטיביזם, המבוססים על שיתופיות ושיתוף פעולה למען מטרה משותפת: אם הוא [עובד מטבח] אוכל עם החדר אז הוא מביא את הירקות וזה ההשתתפות שלו באוכל. יש אנשים שמשותפים באוכל והוא שם את הדיאטה שלו, זה החלק שלו, הירקות. (חאלד)

האסירים אחד דואג לשני כשהוא רואה חבר שלו שהמזב שלו לא כל כך. בבית סוהר בדרך כלל מי שמבשל לא נותנים לו לשטוף. (מוחמד)

יוצא, אפוא, כי אוכל מהווה מרכיב חשוב בתת-תרבות האסירים ומשפיע, במידה רבה, על אופיים וטיבם של יחסי הגומלין המורכבים והאמביוולנטיים המתקיימים בין חבריה. מחד-גיטא, הבעלות על מוצרי מזון והסחר הלא חוקי בהם מהווים כלים מרכזיים להפגנת כוח ומיצובו של האסיר בתת-תרבות הכלא כמו-גם להדרה, לבידוד ולתינוג שלילי של אסירים; מאידך-גיטא, האוכל והאכילה המשותפת מהווים הזדמנות ליצירת קונצנזוס וסולידריות חברתית, ואמצעים מרכזיים לחיזוק תרבות שיתופית.

ג. כלי מרכזי להעברת הזמן בכלא

במחקרו המרתק אודות הזמן כתופעה מחשלת בכלא עבור אסירים (Time as a malleable phenomenon in jail), התייחס המלומד ריק סקארס לחשיבות תכנון הזמן והעברתו באופנים משמעותיים, ולמניפולציות המנטאליות והפיסיות הרבות הנקטות על-ידי האסירים לשם כך.⁴⁸ זאת, לשם התמודדות יעילה עם מצוקות המאסר הרבות ועם מציאות החיים היומיומית המונוטונית והמשעממת בכלא.⁴⁹ דבריהם של חלק ממשנתפי המחקר הנוכחי מצביעים על היות העיסוק באוכל, ובעיקר בישולו, כלי משמעותי בהעברת הזמן בכלא באופן מהנה ומרגיע:

כסף אז אין להם בעיה לשים על זה 500 שם ולקנות בשבילי [האסיר חסר האמצעים] אוכל ולהשתמש בבן אדם. יש הרבה כוח וכבוד וניצול בבית כלא. (חאלד)

קשר זה בין בעלות על מוצרי מזון ונגישות לאוכל לבין יצירת סטטוס גבוה בתת-תרבות האסירים, מוצא את ביטויו גם בנוגע לטקסי אכילה,⁴⁴ וליתר דיוק - להדרה מהם. אסירים שביצעו עבירות הנתפסות על-ידי חבריהם למאסר כבזויות וכשפלות או אשר פעלו בניגוד לנורמות ההתנהגות המקובלות על אסירים בכלא פסולים מלקחת חלק בטקסים אלו, ומורחקים מהם:

לאכול לבד זה סוג של עונש. אם אתה לא איזה מניאק, אנס או פדופיל אף אחד לא יגיד אל תשב אתנו בשולחן או אל תאכל. אנסים ופדופילים יש יותר סיכוי שישבו לאכול לבד. ברגע שזה כולם עבריינים אז יש עבריינים ויש עבריינים כי גם שמה יש כמו היררכיה. אני לא רוצה שיתייגו אותי או שיסתכלו עליי אחרת שאני אוכל עם אנס. (בוריס)

לא סובלים את מי שהעבירה שלו הייתה מין ואלומות במשפחה. אפילו יהיה אחלה בן אדם ונכנס [אם נכלא] על עבירות האלה- הוא פסול. מענישים אותו באוכל. אל תאכל אתנו לך תתפוס פינה שם. מצידי תכנס לשירותים תאכל שם. מי שאוכל לבד את יכולה לדעת אם הוא עבריי מין או אלימות כלפי נשים. זה ענישה מאסיר לאסיר. (ואדים)

היבט מעניין נוסף המתייחס להשפעתו של האוכל על יחסי הגומלין המתקיימים בין האסירים, נוגע ביחסי המסחר הלא חוקיים והלא פורמאליים המתקיימים בבית הסוהר.⁴⁵ לדברי משנתפי המחקר, האוכל הוא הסחורה המבוקשת והנסחרת ביותר "בשוק השחור" המתקיים בכלא:

היה הרבה קומבינות. בזמן יובש [כשאין גישה לירקות בכלא] חליפת טרנינג שעולה 300-400 שם היו קונים אותה בירקות. יעני משהו מקבל דיאטה מוכרים אותה בארבע חמש סיגריות. אני יודע מצב אנשים ימכרו את העוף שלהם ביום שישי על הסיגריות. (חמודי)

יש אינטרס. הכול אינטרסים. אני הייתי משלם בסיגריות על ירקות טריים או על עופות ביום שישי. הייתי משלם על האוכל. (יואב)

מעניין לציין שיחסי מסחר לא פורמאליים אלו מאופיינים באמביוולנטיות, כך שלעתים הם מתנהלים על-בסיס עקרונות השוק החופשי,⁴⁶ ולעתים

Cai Xiaomei, Hong Zhu & Shangji Situ, *Guangdong Cooking Culture Landscapes and Their Regional Differences*, 31 TROPICAL 39 GEOGRAPHY 321-327 (2011).

Christina Scott & Ronald Downey, *Types of Food Aversions: Animal, Vegetable and Texture*, 141 J. OF PSYCH: INTERDISCIPLINARY AND APPLIED 127 (2007); Zeng, לעיל ה"ש 38.

Phillip Hancock & Yvonne Jewkes, *Architecture of Incarceration: The Spatial Pains of Imprisonment*, 13 PUNISHMENT AND SOC. 611 (2011); Shelly Listwan, Christopher Sullivan, Robert Agnew, Francis Cullen & Mark Colvin, *The Pains of Imprisonment Revisited: The Impact of Strain on Prisoner Recidivism*, 30(1) JUSTICE QUARTERLY 144 (2013).

THE RIGHT TO (להלן: GABRIEL HALLEVY, THE RIGHT TO BE PUNISHED: MODERN DOCTRINAL SENTENCING (Heidelberg: Springer, 2013) 42 (BE PUNISHED).

Mjaland, לעיל ה"ש 3.

עושה שימוש לקוי בכוחו על-מנת לדכא כלואים. כאמור, הדברים נאמרים בזהירות יתרה, בשים לב למגבלות של ראיונות איכותניים חצי-מובנים, אליהן התייחסנו לעיל.

יתרה מכך וכאמור לעיל, בזהירות המתבקשת, הפער הקיים בין הנחיות משרד הבריאות בתחום התזונה ומדיניות ההזנה וההסעדה הפורמאלית של שירות בתי הסוהר, לבין יישומן בפועל - כפי שמוצג על-ידי משתתפי המחקר הנוכחי, עשוי להצביע על חסר בכלים פרגמטיים המיועדים לשמר ולהבטיח זכויות-אדם בסיסיות של אסירים. מאחר ששירות בתי הסוהר חולק מאפיין משותף אחד עם כל המוסדות הפורמאליים בחברה - שימוש בכוח,⁵³ הפער הקיים בין הנהלים החוקיים בתחום ההזנה וההסעדה של אסירים לבין יישומם בפועל מעלה ספק בכל הנוגע ליישום ולמימוש של עקרונות בסיסיים חוקיים אחרים מטעמו.⁵⁴ ההיבט השני הקשור בשימוש הפוגעני שעושה שב"ס באוכל, מתמקד בניצולו ככלי לצורכי ענישה או פיצוי של אסירים. ממצאי המחקר הנוכחי מעידים על כך ששב"ס מעניש אסירים המנסים לשפר את איכות חייהם בכלא על-ידי השבחה של המזון המוגש להם (בעיקר באמצעות בישול בתאיהם) באמצעות שלילת זכותם לקנות מוצרי מזון משודרגים ומהנים בקנטינת הכלא. זאת, ככל הנראה, נוכח פשטותו וזמינותו של אמצעי מנהלי זה ויכולתו לפגוע באסירים ולהכאיב להם. בד-בבד, ובאופן המנוגד לתקנות ולנוהלי הארגון, מתגמל שב"ס, באופן לא-פורמאלי, אסירים רבים המועסקים בתחום ההסעדה והמתפקדים באופן חיובי, באמצעות אספקה קבועה, רציפה ועודפת של ירקות טריים ואיכותיים. מציאות זו מוצאת את ביטויה החרף ביותר בתקופות בהן קיים מחסור בירקות בכלא, נוכח היותה מחזקת ומנציחה, באופן עקיף, את מעמדם וכוחם של אלו המחזיקים בירקות איכותיים ועודפים. נדמה, אם-כך, שמדיניות שב"ס המאופיינת בענישה או בתגמול של אסירים באמצעות מזון, בהתאם להתנהגותם בכלא ולצייתנותם לחוקיו ולנהליו, יוצרת ומעצבת מצב אבסורדי לפיו הארגון האמון על חינוכם ושיקומם של האסירים והכנתם לשיבה מוצלחת לחברה לאחר שחרור,⁵⁵ מנציח, דה-פקטו, אי-שוויון יחסי איבה, שליטה וכוח בינו ובין החוסים בו. מצב-דברים זה, במסגרת המאופיינת בשאיפה תמידית של אסירים לרכישת סטטוס וכוח, בין היתר באמצעות בעלות על סחורות ושירותים, מעודד קיום סחר לא חוקי באוכל ובמוצרי מזון, ושימוש בהם כבמשאבים שווי-ערך לאמצעי תשלום. בהתאם, נראה שבנוסף לממצאי מחקרים אחרים שעסקו "בכלכלה חשאית" בין אסירים,⁵⁶ ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על תרומתו הפעילה, במכוון או שלא במכוון, של שב"ס לקיומה של כלכלה מעין זו, על כל השלכותיה השליליות.

במאסר אני רציתי להעביר את הזמן ולא להסתכל על מי שעושה זאת, והעברתי הרבה הזמן בבישול. האוכל הקל עלי במאסר - כל ההתעסקות. הבישול היה נותן גם לא לחשוב על הרבה דברים. (מוחמד)

לבשל היה השקט שלי. כשהייתי מבשל זה היה מעביר זמן חזו אחת הסיבות שלא רציתי שיעזרו ויתערבו לי. (יעקב)

דיון

עבודת מחקר זו עוסקת בבחינת המשמעות של אוכל והעיסוק בו בתת-תרבות האסירים בישראל. זאת, בהתבסס על ראיונות חצי מובנים עם 20 אסירים ברישיון, אשר ריצו תקופות מאסר של שנתיים ויותר בבתי כלא שונים בעלי דרגת ביטחון מרבית, בכל מחוזות הכליאה במדינת ישראל, ואשר השתחררו בפרק זמן של לא יותר משלושה חודשים ממועד ביצוע המחקר.

הממצא המרכזי הראשון של המחקר מתייחס לשימוש שעושה שב"ס באוכל ומתמקד בשני היבטים מרכזיים - השימוש שנעשה באוכל בכל הנוגע לאיכותו הירודה ולכמותו הדלה, והשימוש בו ככלי ענישה או פיצוי של אסירים. בהתייחס להיבט הראשון, ממצאי מחקר זה מצביעים על קיומו של פער בין הסתמכות שב"ס על "לוחות מזון" שהורכבו בעזרת אנשי מקצוע, ושאמורים לענות על דרישות ההסעדה של כלל אוכלוסיית הכלואים על-פי מצבם הבריאותי, דתם ותפיסות עולמם,⁵⁰ לבין חוויות האסירים ביחס לאיכות הירודה ולכמות הדלה של המזון המוגש להם בפועל. זאת, כאמור לעיל, כפי שמוצג באופן סובייקטיבי ורטוראקטיבי על-ידי מדגם של 20 אסירים ברישיון. בחינת דברי האסירים ותפיסתם את השימוש הנעשה באוכל בבתי הסוהר, מצביעה על מדיניות הסעדה דיפרנציאלית של שירות בתי הסוהר. בהתאם למדיניות זו, בעוד שאוכלוסיית הכלואים סובלת מחסר באספקה של מוצרי מזון בסיסיים ובקבלה של מוצרי מזון לא איכותיים, סגל הכלא זוכה לאספקה של מזון איכותי ובכמויות מספקות. דברים אלו זוכים לחיזוק בבחינת הנתונים העולים במספר דוחות תנאי-כליאה שפרסמה הסניגוריה הציבורית בשנים 2015 ו-2017, אשר הציגו כי אסירים רבים התלוננו על דלות המזון שקיבלו והאיכות הירודה שלו.⁵¹ הנחיות משרד הבריאות בישראל מחייבות הגנה על מצבם התזונתי של אזרחים ושל קבוצות באוכלוסייה שאינן מסוגלות לבצע בחירה מודעת של תזונה ועל הבטחת נגישותם למזון ברמה נאותה בכל עת.⁵² נציין כי אי-חילוי הנחיות אלו, כפי שמתואר על-ידי משתתפי המחקר הנוכחי, עלול להצביע על הפרת הזכויות הבסיסיות של אסירים כבני-אדם, ומרמז על כך ששירות בתי הסוהר בישראל

Walker, לעיל ה"ש 32.

45 *Depth, Weight, Tightness* לעיל ה"ש 2.

46 THE PRISONER SOCIETY, לעיל ה"ש 2.

47 Mjaland, לעיל ה"ש 3.

48 Rik Scarce, *Doing Time as an Act of Survival*, 25(3) SYMBOLIC INTERACTION 303 (2002).

49 Wijnand Van Tilburg & Eric Igou, *On boredom: Lack of Challenge and Meaning as Distinct Boredom Experiences*, 3 MOTIVATION AND EMOTION 181 (2012).

50 נוהלי מינהל תמיכה לוגיסטית, לעיל ה"ש 28.

51 הסניגוריה הציבורית **תנאי המעצר והמאסר במתקני הכליאה של שירות בתי הסוהר בשנים 2013-2014** (2015);

הסניגוריה הציבורית **דוח פעילות - 2017** (2018).

52 משרד הבריאות מזון ותזונה, לעיל ה"ש 29.

53 GILLES DELEUZE, FOUCAULT (London: Athlone Press, 1988).

בבית הכלא ולשפר את האווירה הקיימת בינם לבין עצמם ובינם לבין סגלי הכליאה. בטווח הרחוק יותר, ובזהירות המתבקשת, מהלכים מעין אלו עשויים לסייע בשיפור הדימוי העצמי ותחושות המסוגלות העצמית של חלק מהאסירים, ובשיקומם ובחזרתם המוצלחת והחיובית לחברה הכללית. זאת, כאמור לעיל, באמצעות מרכיב לגיטימי, נגיש חול שאינו דורש כמעט כל מאמץ או השקעה מצד רשויות הכליאה. בד-בבד, ובניגוד לאמור לעיל, לא ניתן להתעלם מהיות האוכל והבעלות עליו כלים רבי-עוצמה להבניה ולהנצחה של ניצול ושל יחסי כוחות לא שוויוניים בין אסירים. באופן ייחודי, יכולתן של קבוצות ספציפיות של אסירים (כגון עובדי מטבח) לקבל כמויות רבות של אוכל איכותי וטרי בכלא, לנהל סחר חליפין בלתי חוקי ובלתי פורמאלי בו, לקבוע מי מהאסירים יזכה בארוחות המסופקות על-ידי רשויות הכליאה בכלא ומי לא, ולהחליט מי ייקח חלק בפעילויות הטקסיות השונות הנוגעות בהכנת האוכל ובאכילתו המשותפת, מעצבת ומחזקת מציאות תרבותית היררכית מסוכנת והרסנית.⁵⁷ לפיכך, ראוי שמערכת הכליאה בישראל, כמו גם מערכות כליאה ברחבי העולם המערבי, ייתנו את דעתן לחשיבותה של אספקה ראויה ומספקת של מזון איכותי לאוכלוסיית הכלואים ולהבטחת חלוקתן באופן שוויוני ביניהם. מדיניות הסעדה מעין זו תמנע, או לכל הפחות תפחית, את הניצול לרעה של אוכל (וכוח) בקרב אוכלוסיית האסירים ואת התפתחותו של "שוק שחור" בכלא בתחום זה.

כסיפא לכל האמור לעיל, נדמה שממצאי מחקר ראשוני זה תורמים לבסיס הידע הקיים אודות המשמעויות, השימושים והפונקציות הפסיכולוגיות, החברתיות והתרבותיות של האוכל ושל טקסי המזון, בתת-תרבות הכלא.

הממצא המרכזי השני של מחקר זה מתייחס למקומו ולחשיבותו של האוכל בתהליכי ההתמודדות של אסירים עם מצוקות המאסר. ספרות קרימינולוגית ופנולוגית עשירה עוסקת בקשר שבין כפיפות העצומה של האסיר לנוהלי הכלא, חוסר שליטתו בחיי היומיום בכלא, השעמום הרב ממנו הוא סובל ומזעור אחריותו האישית והחברתית,⁵⁷ לבין שאיפתו, התמידית, להשגת שליטה מסוימת על חייו ולרכישת מידה מסוימת של כבוד עצמי.⁵⁸ ממצאי מחקר זה מצביעים על תרומתו הרבה של האוכל בהגשמת שאיפות אלו: תהליכי הבישול בכלא, קל וחומר נוכח אי-חוקיותם, מהווים עבור האסיר ביטויים סמליים להבעת התנגדותו האקטיבית למוסד הכליאה ולמאפייני הכוח שלו ודרך קונסטרוקטיבית, משמעותית ומהנה למימוש בחירתו החופשית. יתרה מכך, תהליכים אלו נראים כמסייעים לאסיר באופן משמעותי בהתמודדותו עם מרכיב השעמום שבמאסר⁵⁹ וכמסייעים, כנגזרת מכך, בשיפור איכות חייו בכלא.⁶⁰

בהתאם, ובהינתן שמזעור "כאבי המאסר" והפניית אסירים לתחומי עשייה ויצירה הנתפסים עבורם כמשמעותיים ופונקציונליים נמצאו קשורים, במישורין ובעקיפין, בשיפור איכות חייהם ובריאותם הפיזית והנפשית,⁶¹ פועלות מערכות כליאה בעולם המערבי להרחבה ולהעשרה של מגוון מוצרי המזון הזמינים לאסירים בכלא, למתן אפשרות לבישול עצמאי ולהנגשה של אמצעי בישול לשם כך. לטעמם של עורכי המחקר, פעילות מעין זו צריכה להתקיים גם בשירות בתי הסוהר בישראל, בכפוף לנקיטת מכלול האמצעים ההכרחיים להבטחת יישומם של נהלי הביטחון והבטיחות שלו.

מהלכים מעין אלו, המשלבים בין המוחשי לבין הסמלי והכוללים מרכיבי יצירה, גירויים חושיים ותכנון וייצור של תוצרים מהנים ומיידיים, עשויים לשפר, בטווח המיידי, את איכות החיים של אסירים רבים

Anja Dirkzwager & Candace Kruttschnitt, *Prisoners' Perceptions of Correctional Officers' Behavior in English and Dutch Prisons*, 54 (2012) 40(5) J. CRIM. Jus. 404 (2012).

55 כעולה, למשל, מאתר שב"ס, בכתובת <http://www.ips.gov.il/Web/He/PrisonerCare/Default.aspx>.

57 *Prison Drug Dealing and the Ethnographic Lens*, לעיל ה"ש 10, Mjaland, לעיל ה"ש 3.

58 THE PRISONER SOCIETY, לעיל ה"ש 2.

58 THE RIGHT TO BE PUNISHED, לעיל ה"ש 42.

59 Shelly Fahlman, Kimberely Mercer, Peter Gaskovski, Adrienne Eastwood & John Eastwood, *Does a Lack of Life Meaning Cause Boredom? Results from Psychometric, Longitudinal, and Experimental Analyses*, 28 J. SOC. AND CLIN. PSYCH. 307 (2009); Wijnand, לעיל ה"ש 49.

60 Jane Melton, *How Do Clients With Learning Disabilities Evaluate Their Experience of Cooking with the Occupational Therapist?* 61(3) BRITISH J. OF OCCUPATIONAL THERAPY 106 (1998).

61 Steve Barlow & Shadd Maruna, *Rehabilitation, Generativity and Mutual Aid*, In THE PRISONER 131 (Ben Crewe & Jamie Bennett 61 eds., Milton Park: Routledge, 2012); Bryce Peterson, *Newsworthiness of Prison Escapes: Content Analysis of Factors Influencing Print Media Coverage, 2006–2010*, 3(1) AMER. INT'L J. SOC. SCI. 174 (2014) THE PRISONER SOCIETY, לעיל ה"ש 2.